

„Aranybulla 800”
pályázat

Mercz Mónika

AZ ARANYBULLÁTÓL AZ EURÓPAI UNIÓIG

Kísérlet az alkotmányos identitás kérdéseinek feltárására

„Hagyomány”

TARTALOM

Bevezetés	3
Mi az az alkotmányos identitás?	5
Magyarország Alkotmánybíróságának gyakorlata	6
Az „identitás” kifejezés jelentése	9
Identitástörekvések akkor és most – az Aranybulla és az Alaptörvény	12
Lehet-e az Európai Uniónak alkotmányos identitása?	13
Az EU mint másodlagos identitás	14
Kritikák az EU alkotmányos identitása ellen	16
Az Európai Unió Bíróságának esetjoga	17
Összegzés	20
Irodalomjegyzék	21
Szakirodalom	21
Internetes források	26
Jogforrások	26
Alkotmánybírósági határozatok	26
EUB-ítéletek	27
Más tagállamok alkotmánybírósági határozatai	27

BEVEZETÉS

Amikor az alkotmányos identitás mibenlétét vizsgáljuk, fontos, hogy azt teljes történeti kontextusában tudjuk szemlélni. Mint minden államnak, hazánknak is nagyon összetett az önazonossága. Fontos, hogy az „alkotmány négy sarka között”¹ kell keresnünk az alkotmányos identitást, tehát az alkotmány tartalmát kell kiindulópontként vennünk. Azonban az immáron tíz éve hatályban lévő Alaptörvény² szellemén túl a kutatást segíti az is, hogy az Alkotmánybíróság több ízben foglalkozott már a kérdéssel. Amíg az Alaptörvény elsődlegesen az alkotmányos identitás védelmét írja le szövegében, és sok esetben inkább csak átszövik a szavakat nemzetünk önazonosságának fonalai, addig az Alkotmánybíróság gyakorlatában több esetben megpróbálja felfejteni, mit is rejthet az a kifejezés, hogy egy államnak alkotmányos identitása van. Természetesen az európai integráció előrehaladtával egyre több kérdést kell feltennünk a témával kapcsolatban. Nem tudhatjuk, hogy a 2004-es alkotmánytervezet elbukása³ után lesz-e valaha alkotmánya az

- 1 SÜLYOK Márton: „Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában” in: JAKÓ Mira Anna (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában* (Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete 2014) 44–62.
- 2 Az Alaptörvény R) cikk (4) bekezdése értelmében „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége”. Azonban az Alaptörvény nem csupán ebben a kontextusban említi a fogalmat, hiszen a XVI. cikk (1) bekezdése a jövő nemzedékek képviselőivel, a gyermekekkel is kapcsolatot teremt, mikor kimondja: „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonossághoz való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.” Ez esetben számos kérdés felmerül azzal kapcsolatban, hogy az alkotmányos önazonosság és a gyermeknevelés milyen szoros kapcsolatban állnak egymással, illetve hangsúlyt kap az önazonosság és a keresztény kultúra szoros köteléke.
- 3 ANGYAL Zoltán: „Az Európai Alkotmány szerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója” in: *Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXV/1, Miskolc, 2007, 175–190.

Európai Uniónak.⁴ Vannak bizonyos föderalista törekvések, amelyek kezdeményezői már tervezetet is összeállítottak ennek érdekében.⁵ Hogyan befolyásolná mindez a tagállamok alkotmányos identitását?⁶

Varga Zs. András 22/2016. (XII. 5.) AB-határozathoz fűzött párhuzamos indokolása számos eseményt megnevez, amelyet alkotmányos önazonosságunk szerves részeként tart számon.⁷ Tagadhatatlan jelentősége van annak, hogy gondolatmenete során elsőként említi az Aranybullát, utolsóként pedig az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat,⁸ amely kapcsán kiemeli, hogy „a csatlakozási szerződés ezért nem értelmezhető úgy, hogy általa az alkotmányos önazonosságról Magyarország lemondott volna”. Ezt alátámasztja a Lisszaboni Szerződés, egészen pontosan az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 4. cikkének (2) bekezdése is,⁹ amely a tagállamok nemzeti identi-

4 ARATÓ Krisztina, LUX Ágnes: „Az Európai Unió alkotmányozási kísérlete” in: JAKAB András, KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol* (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó 2012) 177–200.

5 A Federal Alliance of European Federalists: *A Comprehensive Federal Constitution for Europe*, FAEF, The Hague, April 2022.

6 A témáról bővebb információ: Christian CALLIESS, Gerhard Van der SCHYFF (eds.): *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).

7 22/2016. (XII. 5.) AB-határozat: „[112] Az ország alkotmányos kormányzása egyike volt azoknak az alapértékeknek, amelyekhez a nemzet mindenkor ragaszkodott, és amely akkor is élő érték volt, amikor az országot vagy nagyobb részét idegen hatalmak tartották megszállásuk alatt. Ezt a jogi értéket jogszabályok jelenítették meg, azokból ismerhető fel: szabadságjogok és hatalomkorlátozás (Aranybulla), közjogi autonómiák tisztelete (Tripartitum), vallásszabadság (tordai törvények), törvényes hatalomgyakorlás (Pragmatica Sanctio), parlamentarizmus, jogegyenlőség (1848. évi áprilisi törvények), hatalommegosztás, bírói hatalom elismerése, nemzetiségvédelem (a kiegyezés törvényei). Ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyek az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik. Mivel az önazonosságot alkotó értékek a történeti alkotmányfejlődés alapján jöttek létre, olyan jogi tények, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók meg.”

8 22/2016. (XII. 5.) AB-határozat [113] 2. Az önazonosság fenti jogi természetéből következően Magyarország szuverenitásának védelme egyszersmind az önazonosság védelme is. Az Európai Unió vonatkozásában ez azzal a következtetéssel jár, hogy Magyarország alkotmányos önazonossága már akkor is létezett, amikor tagállamként csatlakoztunk az Unióhoz. A csatlakozási szerződés ezért nem értelmezhető úgy, hogy általa az alkotmányos önazonosságról Magyarország lemondott volna. Erre utal az indokolás, amikor a III. 7.1. pontban megállapítja, hogy „Magyarország szuverenitásának fenntartását kell vélelmezni az Európai Unió alapító szerződéseiben megállapított jogokhoz és kötelezettségekhez képest további hatáskörök közös gyakorlásának megítélésekor (fenntartott szuverenitás védelme).” (Indokolás [60]).

9 „Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is. Tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.”

tását az Európai Unió jogának keretein belül is védelem alá helyezi. Mégis problémák merülnek fel az Európai Unió (a továbbiakban: EU) és a tagállamok közötti hatáskörmegosztás tekintetében,¹⁰ valamint a szuverenitás kérdéskörét érintően is. Tanulmányomban a felvetett kérdéseket és javaslatokat szeretném körbejárni, továbbá válaszokat adni néhány kérdésre, hogy feltárhassam, milyen jelentéstartalommal bír az alkotmányos önazonosság az Aranybullától az Európai Unióig.

MI AZ AZ ALKOTMÁNYOS IDENTITÁS?

Elsőként fontos rögzíteni, hogy az alkotmányos identitás fogalmának meghatározása egy rendkívül nehéz folyamat, hiszen egy nemzet alkotmánya nem tartalmazhat taxatív felsorolást az azt megalkotó elemekről. Hazánkban Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása emelte alkotmányos színté a már említett *R* cikket 2018. június 28-án. Más országokban még hazánk alkotmányánál is szelídebb megfogalmazásokat találunk a nemzeti alkotmányokban. Írország alkotmányának 2. cikke például kulturális alkotmányról beszél,¹¹ Románia alkotmánya az egyén identitását helyezi előtérbe,¹² Lengyelország alkotmánya pedig 6. cikkének (1) bekezdésében a nemzet identitását, folytonosságát és fejlődését, a (2) bekezdésében pedig a nemzeti kulturális örökséget nevezi meg mint alapvető értékeket.¹³

Az alkotmányos identitás elfogadottan¹⁴ két komponensből áll: alkotmányból¹⁵ és identitásból.¹⁶ A fogalom vizsgálatakor az alkotmányban tartalmazott információk rögzítése után tehát a következő logikus lépés az „identitás” kifejezés jelentésrétegének felfejtése. Mielőtt azonban megvizsgál-

10 Loïc AZOULAI (ed.): *The Question of Competence in the European Union* (Oxford, 2014) <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198705222.001.0001> (letöltve: 2022. 08. 20.).

11 https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2019?lang=en (letöltve: 2022. 08. 20.).

12 Románia alkotmánya 6. cikk: https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003?lang=en (letöltve: 2022. 08. 20.).

13 https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en (letöltve: 2022. 08. 20.).

14 TRIBL, 62. lj. 32–33.

15 Egyes felfogások szerint az alkotmány a szuverenitás olyan új formáját hozza létre, amelyet a kezdetektől korlátoznak az egyén jogai. Lásd Christoph MÖLLERS: „Pouvoir Constituant – Constitution – Constitutionalisation” in: Armin von BODGANDY, Jürgen BAST (eds.): *Principles of European Constitutional Law* (Oxford–München: Hart–Beck 2009) 169–204, 186–187.

16 Az alkotmánynak van egy, az identitását adó magja, amely megváltoztathatatlan elvekből áll. Lásd Carl SCHMITT: *Constitutional Theory* (Durham–London: Duke University Press 2008) 150–155.; Carlos BERNAL: Unconstitutional Constitutional Amendments in the Case Study of Colombia: An Analysis of the Justification and Meaning of the Constitutional Replacement Doctrine, *ICON* 2013/2. 348.

nám az identitás kérdését, szükséges rögzíteni a vonatkozó alkotmánybíró-sági gyakorlat eredményét. Fontos kiemelni, hogy a tagállami alkotmánybí-róságok közül¹⁷ a Német Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungs-gericht, a továbbiakban: BverfG) fejtette ki elsőként a tagállami identitás lényegét Lisszabon-határozatában.¹⁸ Az identitásvizsgálatot a 2015. decem-ber 15. napján hozott döntésében alkalmazta először alkotmánybíró-ság,¹⁹ s ezt a példát más alkotmánybíró-ságok is követték.

MAGYARORSZÁG ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGÁNAK GYAKORLATA

Az Alkotmánybíróság a már említett 22/2016. (XII. 5.) AB határozatában Varga Zs. András párhuzamos indokolás formájában oszt meg néhány gon-dolatot arról, mik alkotják Magyarország alkotmányos önazonosságát. A ha-tározat indokolás részében azonban az Alkotmánybíróság egyetértésével megjelenik a történeti alkotmány vívmányainak szerepe mint identitásfor-máló eszköz.²⁰ Ez az értelmezés meg is adja a választ arra a kérdésre, hogy miért nem tartalmaz egyetlen alkotmány sem taxatív felsorolást vagy pon-tos fogalmat arról, hogy mik alkotják az alkotmányos önazonosságát: „*Ma-gyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke.*” Ez a folyamatos fejlődés a történelem velejárója. Varga Zs. András a 2/2019. (III. 5.) AB-határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában ezeket a vív-mányokat részletesebben sorolja fel²¹ – immáron kiemelve az Európai Uni-ót és a hatáskör-megosztás problémáját²² –, valamint felhívja a figyelmet a szuverenitás kérdésére is.

A szuverenitás vonatkozásában az Alkotmánybíróság rögzítette, hogy az nem azonos az alkotmányos identitással, hanem a két fogalom kiegészíti

17 Az alkotmánybíró-ságok gyakorlatáról bővebben lásd SULLYOK Márton: Értelmelem és érzelem vagy büszkeség és balítélet? Alkotmánybíráskodás és alkotmányos identitás, *Fontes Iuris*, 2015/1. 27–39.

18 BVerfGE, 30 June 2009, 2 BvE 2, 5/08, 2 BvR 1010, 1022, 1259/08, 182/09.

19 BVerfGE, 2 BvR 2735/14.

20 22/2016. (XII. 5.) AB-határozat [65]: „*Magyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke, ugyanakkor több olyan fontos összetevője kiemelhető példálódzó jelleggel, amelyek azonosak a ma általánosan elfogadott alkotmányos értékekkel: a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallássza-badság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme. Egyebek mellett ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik.*”

21 2/2019. (III. 5.) AB-határozat [69]–[75].

22 22/2016. (XII. 5.) AB-határozat, Varga Zs. András párhuzamos indokolása [75].

egymást.²³ Az alkotmányos önazonosságról nemzetközi szerződéssel sem lehet lemondani, attól csak a szuverenitás, az önálló államiság végleges megszűnése foszthatja meg Magyarországot.²⁴ Ebből is látható, hogy a szuverenitás és alkotmányos identitás egy érem két oldala, de csak a szuverenitás magja tekinthető az alkotmányos önazonosság részének. Következésképpen az identitás és a szuverenitás egymással rész-egész viszonyban állnak, az identitás alatt pedig a szuverenitás legalapvetőbb kérdéseivel kapcsolatos önrendelkezési jogot és az alapvető állami funkciókat kell érteni.²⁵ Nehéz elkerülni a szuverenitást, amikor olyan kérdésekről beszélünk, mint a biztonságpolitika, területi integritás és egyéb alapvető állami funkciók. Ezeket a példákat az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 4. cikkének (2) bekezdése a nemzeti identitás mellett kiemeli mint tiszteletben tartott, a tagállam kizárólagos hatáskörébe tartozó jogintézményeket. Összefoglalva a szuverenitás kérdését: szuverén állam az, amely minden idegen hatalomtól függetlenül kormányozza magát,²⁶ szuverenitása pedig olyan államnak van, amely sérthetetlen területi integritással és politikai függetlenséggel rendelkezik, joga van politikai, társadalmi és kulturális rendszerének szabad megválasztásához és alakításához, valamint kötelezettséget vállalhat arra nézve, hogy nemzetközi kötelezettségeit jóhiszeműen, maradéktalanul teljesítse, és békében éljen más államokkal.²⁷ Az állami szuverenitás belső oldala az állam azon képességét jelenti, hogy megteremtse és alkalmazza saját jogrendjét, valamint a területén lévő személyek és dolgok felett a legfőbb hatalmat gyakorolja.²⁸ A külső szuverenitás lényege pedig, hogy az állam a

23 32/2021. (XII. 20.) AB-határozat [99]: „A fent kifejtettek alapján az Alkotmánybíróság értelmezésében az alkotmányos identitás és a szuverenitás nem komplementer, hanem egymással több szempontból is összefüggő fogalmak. Egyrészt, Magyarország – úgy is, mint az Európai Unió belüli tagállam – alkotmányos identitásának megőrzését alapvetően szuverenitása (annak megőrzése) teszi lehetővé. Másrészt, az alkotmányos identitás elsősorban szuverén aktuson – alkotmányozáson – keresztül nyilvánul meg. Harmadrészt, Magyarország történelmi küzdelmeit is figyelembe véve, az ország szuverén döntési jogköreinek megőrzésére való törekvés maga is része az ország nemzeti identitásának és – az alaptörvényi elismerésen keresztül – az alkotmányos identitásnak is. Negyedrészt az állami szuverenitás nemzetközi jogban elismert legfőbb ismérvei hazánk történelmi adottságai folytán szorosan összekapcsolódtak Magyarország alkotmányos identitásával.”

24 22/2016. (XII. 5.) AB-határozat [67].

25 ORBÁN Endre, SZABÓ Patrik: A „visszafoglalás elve” Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata az uniós jog hazai érvényesüléséről, *Közjogi Szemle*, 2022/2. 103–111.

26 JOHN BOUVIER: *A Law Dictionary Adapted to the Constitution and Laws of the United States of America, and of the Several States of the American Union; with References to the Civil and Other Systems of Foreign Law* (Childs & Peterson 1856).

27 BACK András (szerk.): *Közigazgatási szakvizsga: Kül- és biztonságpolitikai ágazat* (Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet 2002).

28 CHRONOWSKI Nóra, PETRÉTEI József: „Szuverenitás” in: JAKAB András, KÖNCZÖL Miklós, MENYHÁRD Attila, SÜLYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Budapest,

nemzetközi élet független szereplője, döntései pedig nem mások jóváhagyásán vagy beleegyezésén múlnak.²⁹

Az Európai Unióval való kapcsolat tekintetében a szuverenitás kérdésén túl ki kell emelni, hogy bár az Alkotmánybíróság az 1053/E/2005. AB-határozatban az Európai Unió alapító és módosító szerződéseit nem nemzetközi szerződésként kívánja kezelni,³⁰ gyakorlata mégsem volt következetes,³¹ és több év elteltével ismerte csak el az uniós szerződések nemzetközi szerződés jellegét.³² Figyelemre méltó az is, hogy a Lisszaboni Szerződést kihirdető törvény³³ vizsgálatát magánszemélyek kezdeményezték még annak hatálybalépése előtt, 2008-ban az elbírálás idején hatályos alkotmánybíró-sági törvény³⁴ alapján, az Alkotmánybíróság pedig 2010 júliusában hozta meg a 143/2010. (VII. 14.) AB-határozatot, amelyhez fűzött párhuzamos indokolásában az Alkotmánybíróság gyakorlatában elsőként Trócsányi László alkotmánybíró mutatott rá arra, hogy korlátja lehet-e a tagállami alkotmány az uniós integrációnak, és ha igen, milyen szempontok alapján és mennyiben.³⁵ Az alkotmánybíró megállapítása az volt, hogy az Alkotmány 2/A. §-a³⁶ szerinti hatáskörtranszfer nem korlátlan, s ennek következtében a közösségi jog elsőbbsége sem érvényesül korlátlanul,³⁷ és a közös hatáskörgyakorlás csak arra terjedhet ki, amire a magyar közhatalmi szervek az Alkotmány alapján maguk is jogosultak.³⁸ Az Alaptörvény hatálybalépését követően az Alkotmánybíróság több határozatában is érintett uniós jogi

Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András, 2020).

29 Kiss Barnabás: A nemzetközi jog hatása a szuverenitás „klasszikus” közjogi elméletére Szabó Józsefmunkássága tükrében, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2014/77. 313–322.

30 1053/E/2005. AB-határozat, III.2. pont, ABH 2006, 1824, 1827–1828.

31 Szabó Marcel: Minek nevezzem? A nemzetközi szerződés eredetű uniós jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Közjogi Szemle*, 2020/3. 19–28.

32 2/2019. (III. 5.) AB-határozat, Indokolás [18].

33 2007. évi CLXVIII. törvény.

34 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról, az 1. § b) pontja szerinti utólagos absztrakt normakontroll eljárást a 21. § (2) bekezdése értelmében bárki indítványozhatta.

35 BALOGH-BÉKÉSI Nóra: *Az Európai Unióban való tagságunk alkotmányossági összefüggései az esetjog tükrében* (Budapest, Pázmány Press 2015) 131.

36 1949. évi XX. törvény Magyar Köztársaság Alkotmánya 2/A. § (1): „A Magyar Köztársaság az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az Európai Uniót, illetőleg az Európai Közösségeket (a továbbiakban: Európai Unió) alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – egyes, Alkotmányból eredő hatásköreit a többi tagállammal közösen gyakorolhatja; e hatáskörgyakorlás megvalósulhat önállóan, az Európai Unió intézményei útján is.”

37 CHRONOWSKI Nóra, VINCZE Attila: „Alapjogvédelem, szuverenitás, alkotmányos önanonosság: az uniós jog érvényesülésének új határai” in: CHRONOWSKI Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban* (Budapest, ELTE Eötvös Kiadó 2017) 118–119.

38 143/2010. (VII. 14.) AB-határozat, Trócsányi László párhuzamos indokolása, ABH 2010, 698, 713–714.

kérdéseket,³⁹ azonban az AB gyakorlatának magját sokáig egyedül a 22/2016. (XII. 5.) AB-határozat adta.⁴⁰ Mint láthatjuk, jelentős mértékben kiegészült az alkotmányos identitás jelentéstartalma az évek során,⁴¹ és már magában foglalja azt is, hogy ha a közös hatáskörgyakorlás érvényesülése hiányos, Magyarország a fenntartott szuverenitás vélelmének megfelelően jogosult az adott, nem kizárólagos uniós hatáskör gyakorlására mindaddig, amíg az Európai Unió intézményei meg nem teszik a közös hatáskörgyakorlás hatékony érvényesítéséhez szükséges intézkedéseket.⁴² Ez utóbbi megállapítás az alkotmánybíróságok egyre növekvő alkotmányvédelmi tevékenységére, különösen a Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntésére⁴³ reflektál.⁴⁴

AZ „IDENTITÁS” KIFEJEZÉS JELENTÉSE

Filozófiai szempontból identitás „az a logikai törvény, amely szerint minden fogalomnak adott időben és vonatkozásban önmagával azonosnak kell lennie. Jelenti továbbá az önmagunkkal, vagy valamely csoporttal való azonosulás érzését is.”⁴⁵ Az identitás azonban soha nem statikus, hanem egy dinamikus, interaktív folyamat, amely teljes mértékben személyes, mivel azt mindenkinek állandóan és folyamatosan kell felépítenie.⁴⁶ Az alkotmányos identitás természetesen szélesebb skálán való gondolkodást kíván meg az egyének identitásának vizsgálatánál. Személyek szervezett csoportja is vi-

39 Sulyok Márton, Kiss Lilla Nóra: In Uncharted Waters? The Place and Position of EU Law and the Charter of Fundamental Rights in the Jurisprudence of the Constitutional Court of Hungary, *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2018, 395–417.

40 Csink Lóránt, Schanda Balázs, Varga Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei* (Budapest: Pázmány Press 2020) 176–179.

41 Sulyok, 1. lj. 44–46.

42 32/2021. (XII. 20.) AB-határozat rendelkező rész, I. pont

43 BVerfGE 146, 216. Az ügyről bővebben: Sulyok Márton, Tribl Norbert: „A gazda bekeríti házát”? A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntésének jelentősége és az európai integrációért viselt alkotmányos felelősség realitása, *Európai Tükör*, 2020/2. 23. 7–30. doi: 10.32559/et.2020.2.1.; Chronowski Nóra: Fordulópont az európai bírói párbeszédben: a Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntése, *Közjogi Szemle*, 2020/2. 13. 74–79.

44 Több ügy is született döntés, amelyek a PSPP-hez hasonlóak voltak: a C-808/18. sz. ügy: Bizottság v. Magyarország. ECLI:EU:C:2020:1029, amely uniós joggal ellentétesnek mondta ki a magyar jogalkotó által lehetővé tett ún. push-back eljárást. Tagállami szinten a lengyel alkotmánybíróságnak volt a PSPP-ügyhöz hasonló esete: K 3/21. sz. határozat.

45 Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár* (Akadémiai Kiadó: Budapest 2014) 553.

46 Bodó Barna: *Az identitás egyetemessége* (Kolozsvár: Polis Könyvkiadó 2004) 15.

selkedhet egyfajta identitást felvéve, azzal összhangban és annak mentén.⁴⁷ Mindez lehet vallási,⁴⁸ kulturális,⁴⁹ nemzeti⁵⁰ és még sok más.⁵¹ A kollektív identitás sajátossága, hogy bár az azt létrehozó entitások egységes akaratából jön létre, szükségszerűen formálja is az azt létrehozó entitásokat.⁵²

Mindez hasonló gondolkodási struktúrát eredményez, mint a történeti alkotmányok alkotmányjogi fogalma, amely összeforr a nemzet történelmével, és azzal párhuzamosan, organikusan fejlődik. Ugyanakkor a tény, hogy egy államnak nincs kartális alkotmánya, nem befolyásolja az alkotmányos identitás természetét.⁵³ Mindezt alátámasztja az is, hogy az Alkotmánybíróság a történeti alkotmány vívmányait⁵⁴ Magyarország alkotmányos önazonossága körében nevesíti.⁵⁵

Fontos kiindulópont, hogy a nemzeti alkotmányos identitás meghatározása és védelme nem keverendő a nemzeti identitás meghatározásával és esetleges védelmével. Ez két külön fogalom, amelyet a politikai⁵⁶ vitáktól mentes voltában,⁵⁷ a jog szempontjából kívánok vizsgálni. Hangsúlyozom, hogy a nemzeti alkotmányos identitás fogalma nem választható le a nemzeti identitás fogalmáról, hiszen a nemzeti identitás az alkotmányjog számára értékelhető területeken forrása az alkotmányos önazonosságnak, valamint az alkotmányos identitás alakíthatja és alakítja is a nemzeti identitást.⁵⁸

47 PATAKI Ferenc: „Identitás – személyiség – társadalom” in: LENGYEL Zsuzsanna (szerk.): *Szociálpszichológia* (Budapest, Osiris Kiadó 1997) 326.

48 Daniel KRZYSTYNA, W. Cole DURHAM: A vallási azonosságtudat mint a nemzeti identitás összetevője, *Fundamentum*, 1997/2. 5–21.

49 KÜRTI László: Határkutatás – a regionális tudományok új ága, *Magyar Tudomány*, 2006/1. 29–37.

50 Kiss Jenő: Identitás és anyanyelv a magyarság történetében, *Magyar Tudomány*, 2017/7. 805–809.

51 LÁSZLÓ János: Történelem, elbeszélés, identitás, *Magyar Tudomány*, 2003/1. 48–57.

52 Jürgen HABERMAS: „Képesek-e a komplex társadalmak ésszerű identitás kialakítására?” in: FELKAI Gábor (szerk.): Jürgen Habermas – Válogatott tanulmányok (Budapest: Atlantisz Kiadó 1994, ford.: Felkai Gábor) 145–154.

53 Michel ROSENFELD: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community* (London – New York: Taylor and Francis Group 2010) 163–169.

54 Az organikus alkotmányfejlődés és a nemzeti identitás kérdéseiről lásd DRINÓCZI Tímea: „A tagállami identitás védelme” in: JAKAB András, FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (EU-jog rovat, rovatszerkesztő: Varju Márton, Horváthy Balázs) [7]. <http://ijoten.hu/szocikk/a-tagallami-identitas-vedelm> (letöltve: 2022. 08. 21.).

55 22/2016. (XII. 5.) AB-határozat.

56 A politikatudományi vonatkozásokat lásd Sergiu MISCOIU: *Au pouvoir par le peuple: le populisme saisi par la théorie du discours* (Párizs: L'Harmattan 2012) 23.

57 KUKORELLI István: Az Alaptörvény és az Európai Unió, *Pro Publico Bono*, 2013/1. 4–11.

58 KRUSZLICZ Péter: *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai: a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra*, doktori (PhD-)értekezés (Szeged, 2019) 111–117.

Egy nemzet, ország identitásának vizsgálata sokrétű kérdéseket vet fel. Az identitáson belül annak személye, azaz alanya úgy kerül meghatározásra, mint „egy személy alapvető, esszenciális lénye, amely megkülönbözteti őt másoktól, különös tekintettel az önvizsgálat tárgyára vagy visszaható cselekvésre”.⁵⁹ Az alkotmányos identitás tárgykörében azonban nehézségeket vet fel az alany fogalmának egyértelmű lehatárolása, hiszen az többértelmű. Uthalhat ez a kifejezés az alkotmányos rendszert életre hívó és meghatározó közösségre, az alkotmányozó hatalom letéteményeseire vagy az alkotmány tárgyára is.⁶⁰ Fontos a nemzet fogalma is a téma megvitatásánál, hiszen annak összetartozása tesz különbséget egy ország lakossága és egy egymáshoz tartozását vállaló embertömeg között. A nemzet összességében egy olyan közösség, amelyet történelmi-kulturális kötelék köt össze, és egy területen vagy államban él, azonban a nép fogalmától el kell határolni, és több fogalmi meghatározása is lehetséges.⁶¹

Ez azt is előírányozza, hogy az identitásképzés folyamatát magát az alkotmányos közösség által létrehozott alkotmányos berendezkedés alapjául szolgáló, egyúttal azt megtestesítő alkotmány hívja életre,⁶² amely a társadalmi-politikai közösségtől elválaszthatatlan.⁶³ Az alkotmány, mint a nemzeti szuverenitást megtestesítő fogalom, mindig egy adott államhoz kötődik.⁶⁴ Fontos azonban említést tenni az Európai Unió alkotmányos identitásának lehetséges megszületéséről is, hiszen ez esetben egy föderatív állam jöhetne létre, amely már rendelkezhetne alkotmányos önazonossággal. Jelenleg csupán európai identitásról beszélhetünk,⁶⁵ de az integráció elmélyülésével szükséges a helyzet újraértékelése.

59 Albert Sydney HORNBY, Margaret DEUTER, Jennifer BRADBERRY, Joanna TURNBULL: *Oxford advanced learner's dictionary of current English* (Oxford: Oxford University Press 2015) 1402.

60 ROSENFELD, 53. lj, 1049.

61 CSEKEY István: „A magyar nemzetfogalom” in: *Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae : sectio juridico-politica*, 1938, 107–191.

62 TRIBL, 62. lj, 34.

63 CSINK Lóránt: „Az Alaptörvény identitása – honnan hová?” in: TÓTH Judit (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára* (Szeged: Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica Et Politica 2015) 137.

64 TRÓCSÁNYI László: „Alkotmányos identitás és európai integráció” in: JAKAB Éva (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára* (Szeged: Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica 2014).

65 STUMPF István: Identitás-forradalom, nemzeti, alkotmányos és európai identitás, *Jog, állam, politika: Jog- és Politikatudományi Folyóirat*, 2022/14. 1. különszám, 5–20.

IDENTITÁSTÖREKVÉSEK AKKOR ÉS MOST – AZ ARANYBULLA ÉS AZ ALAPTÖRVÉNY

Az identitás kérdésének vitásakor elengedhetetlen számot vetnünk nemcsak az elmúlt 800 év váltoásaival, hanem azzal is, hogy mi az Aranybulla öröksége. Az Aranybullát Európa első szabadságlevelei között tartjuk számon,⁶⁶ és a magyar történeti alkotmány egyik kezdeti és legfontosabb dokumentuma.⁶⁷ Mint a történeti alkotmány vívmányainak egyike, hatást gyakorolt Magyarország Alaptörvényére is, amely „*jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között*”.⁶⁸ Bár az Aranybulla a hatalom gyakorlásának korlátozására jött létre, ma már az Alaptörvény maga biztosítja azokat az alapvető jogokat, amelyekre az állami hatalomgyakorlással szemben támaszkodhatunk, hiszen az egykori ellenállási jog olyan garanciális szabályrendszerre nőtte ki magát, amelyre bárki hivatkozhat. Azonban örök érvényű az az igény, hogy a szuverén hatalmát tovább korlátozzák külső erők.⁶⁹

A hatalom korlátozásának igényét párhuzamba lehet állítani a jelenlegi diskurzussal az Európai Unió és a tagállamok hatásköreinek megosztásával. Ez esetben, valamint az Alaptörvény és az Aranybulla identitástörekvéseinek szembeállításakor is látnunk kell, hogy milyen fejlődést járt be az identitás megőrzésére irányuló törekvés hazánk történetében. A jelen helyzetben, 800 év elteltével is meg kell vizsgálnunk, hogy mennyire ragaszkodunk értékeinkhez az alkotmányos rend tekintetében, alkotmányos és nemzeti identitásunk mennyire fontos számunkra. Az Alaptörvényben megjelenő új szemléletmód jó alapja lehet a nemzeti identitás meghatározásának,⁷⁰ hiszen a történeti vívmányokat maga az Európai Unió is védi mint a közös európai alkotmányos örökség részét.⁷¹ Erre tekintettel az alkotmányos és

66 Az Aranybulla jelentőségét mutatja az is, hogy a róla szóló értekezések több évszázadot ölelnek át. A témáról lásd: FEST Sándor: Magna Carta – Aranybulla, Különlenyomat a Budapesti Szemle 1934. szeptember–októberi füzetéből, *Budapesti Szemle* 1934/234. 1–41; ZSOLDOS Attila: *A 800 éves Aranybulla* (Budapest: Országház Könyvkiadó 2022) 292.

67 VÖRÖS Imre: *A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 2020) 41.; BALOGH Elemér: „Az Aranybulla helye a magyar alkotmánytörténetben” in: Lajos BESENYEI, Géza ÉRSZEGI, Maurizio Pedrazza GORLERO (eds.): *De Bulla Aurea Andreae II. Regis Hungariae MCCXXII* (Verona: Edizioni Valdonega 1999) 63.

68 Alaptörvény, Nemzeti hitvallás.

69 Sulyok Tamás beszéde az Aranybulla alkotmányvédő szerepéről, 2022. 10. 05. <https://alkotmanybirosag.hu/kozlemeny/sulyok-tamas-beszede-az-arynybulla-alkotmanyvedo-szereperol> (letöltve: 2022. 11. 30.)

70 TRÓCSÁNYI László: *Az alkotmányozás dilemmái – Alkotmányos identitás és európai integráció* (Budapest: HVG Orac 2014) 73.

71 SZAKÁLY Zsuzsa: A történeti alkotmány és az alkotmányos identitás az Alaptörvény tükrében. *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás*, 2015/2. 24–38.

nemzeti identitás védelme mint az Aranybullától napjainkig húzódnó jogi és politikai kérdés, valamint törekvés még pontosítást és újabb lépéseket igényel. Mint azt az alkotmányos identitás fogalmának feltárása során láthattuk, az Alkotmánybíróság Alaptörvény értelmezésére irányuló tevékenysége segítheti ezt a folyamatot. Fontos azonban megtalálnunk a megfelelő pontot nemzeti identitásunk védelme és az Európai Unióhoz való tartozásunk tiszteletben tartása között.

Nem segít a helyzeten az egyre növekvő föderalista törekvés az Európai Unión belül elhelyezkedő bizonyos csoportok részéről. Egyes nézetek szerint a Lisszaboni Szerződés „nemzeti identitás” szövegrészét⁷² talán helyesebb lenne tagállami identitásként értelmezni, hiszen a fogalom tartalmát meghatározó elemek a tagállamok államonként történő önmeghatározására utalnak,⁷³ amelynek sajátosságait az alkotmánynak azok a rendelkezései adják, amelyek alapján saját identitásuk feltételezhető.⁷⁴

A jelenlegi magyar identitás-törekvés tehát párhuzamba állítható a 800 évvel ezelőtti helyzettel abban a tekintetben, hogy folyamatos a szuverenitás és az identitás tiszteletben tartása iránt támasztott igény. A következőkben kiemelt jelentőséggel bír, hogy a múlt és a jelen összehasonlítása után a jövő lehetséges problémáival, valamint a jelen legnagyobb identitáshoz kapcsolódó kérdésével foglalkozzunk: az Európai Unióval.

LEHET-E AZ EURÓPAI UNIÓNAK ALKOTMÁNYOS IDENTITÁSA?

Az Európai Unió integrációs fejlődése egy vizsgálandó szempont, ha az alkotmányos identitás témájával foglalkozunk. A lehetséges újabb alkotmányozási kísérletet⁷⁵ az EU történeti kontextusának és jogi keretrendszerének tükrében kell szemlélnünk, tekintettel a nemzeti identitás és alkotmányos identitás különbségére. Az Európai Unió jövőjéről szóló, nemrégiben lezárult konferencia, valamint az ehhez kapcsolódó események eredményeinek

72 A már ismertetett, nemzeti identitást és alapvető állami funkciókat védelem alá helyező EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének vonatkozásában.

73 TRÓCSÁNYI, 70. lj. 77.

74 DRINÓCZI Tímea, MOHAY Ágoston: „The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review” in: Dunja DUIĆ, Tunjica PETRAŠEVIĆ (eds.): *Procedural Aspects of EU Law: Jean Monnet International Scientific Conference* (Osijek: Josip Juraj Strossmayer University of Osijek 2017) 192–209.

75 A hamarosan induló Konvent Európa jövőjéről valószínűleg meghatározó jelentőségű változásokat hoz majd a területen. Bővebben lásd *Conference on the Future of Europe, Report on the final outcome, May 2022*, <https://futureu.europa.eu/en/pages/reporting?locale=en> (letöltve: 2022. 08. 22).

összegzése mellett remélhetően elindulunk olyan kérdések egyértelmű megválaszolásának irányába is, mint a tagállamok hatáskörének és alapvető állami funkcióinak még pontosabb tisztázása, illetve az egyes állami funkciók gyakorlásának integrációs korlátai. A Konvent során 49 javaslat és 326 intézkedés kerül majd megvitatásra,⁷⁶ valamint új politikai célkitűzések, és bizonyos esetekben az EU elsődleges jogforrásainak, a Szerződéseknek módosításaira vonatkozó javaslatok is.⁷⁷ Ennek fényében nem tartom elképzelhetetlennek egy újabb alkotmányozási kísérlet lehetőségét.

Az EU mint másodlagos identitás

Fontos látnunk, hogy mikor először megfogalmazásra került az európai integráció elképzelése,⁷⁸ azt politikai és kulturális szinten kívánták megalapozni.⁷⁹ Természetesen számos korábbi kísérlet is volt Európa egységesítésére,⁸⁰ azonban ezek vagy kudarcba fulladtak,⁸¹ vagy rövid ideig tartottak.⁸² Végül Robert Schuman 1950-es beszéde⁸³ nyitotta meg az utat az integráció felé, 1957-ben pedig aláírtak a római szerződéseket, amelyek létrehozták az Európai Gazdasági Közösséget és az Európai Atomenergia Közösséget.⁸⁴ Az integráció története során az együttműködés egyre szorosabbá vált. Az utóbbi években elértük azt a pontot, hogy egy kollektív tudat alakult ki, amely képes azonosulni Európával, Európa értékeivel és sokszínűségével.⁸⁵ Ma már

76 Parliament activates process to change EU Treaties, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220603IPR32122/parliament-activates-process-to-change-eu-treaties> (letöltve: 2022. 08. 22).

77 A Bizottság közzétette az Európa jövőjéről szóló konferencia nyomán született javaslatok első elemzését, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_22_3750 (letöltve: 2022. 08. 22).

78 Jean Monnet: *Az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu (letöltve: 2022. 08. 22).

79 PINTÉR Tibor: Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések, *Polgári Szemle*, 2017/13. 341–364., doi: 10.24307/psz.2017.1225.

80 1728-ban Charles de Saint-Pierre apát 18 szuverén államból álló, határok nélküli unió létrehozását kezdeményezte, közös kincstárral, egységes gazdasággal. Charles de SAINT-PIERRE: *Projet pour perfectionner l'éducation*, *Journal littéraire*, 1729/14. 170.

81 Winston Churchill: *Az „Európai Egyesült Államok” szorgalmazója*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_hu (letöltve: 2022. 08. 22).

82 FÁBIÁN Attila: *Az integráció elmélete* (Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó 2011).

83 Schuman Plan – European history, <https://www.britannica.com/event/Schuman-Plan> (letöltve: 2022. 08. 22).

84 HALMAI Péter: *Európai gazdasági integráció*, Scientia Rerum Politicarum (Budapest: Dialóg Campus 2020).

85 GÖNCZ B.: Európai identitás?! *Pro Minoritate*, 2011/22. 1. 79–95. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1301-05-Gonc.pdf>. (letöltve: 2022. 08. 22).; MOLNÁR Aliz: Az európai és a nemzeti identitás formálódó szerepe, *Prosperitas*, 2018/5. 1. 114–124.

másodlagos identitásként is jelentkezik az uniós tagság, amely leginkább a fiatalok és a képzettek körében jellemző.⁸⁶ Az egyetlen dolog, ami hiányzik ahhoz, hogy az EU esetében is alkotmányos identitásról beszéljünk, az az alkotmány. Egyes nézőpontok szerint az EU Szerződésai, elsődleges jogforrásai kvázi alkotmányként aposztrofálhatók.⁸⁷ Azonban volt alkotmányozási kísérlet is már az EU-ban,⁸⁸ amely egy tényleges, kartális dokumentumot akart létrehozni.⁸⁹

Ha létrejönne a jövőben egy egységes európai alkotmány – amelynek lehetőségét többen megkérdőjelezzik –, minden feltétel megvalósulna az EU alkotmányos identitásának létrehozására. Ez esetben azonban az EU alkotmányos identitása szemben állna az államok identitásával, és ez további nehézségeket okozna a tagállamok szuverenitásának érvényesítése szempontjából. Jelenleg az Európai Unió a nemzetközi szervezetek sajátos alakzataként jelenik meg, amelynek jogi és politikai valósága számos lényeges ponton eltér a nemzetközi szervezetek rendjétől.⁹⁰

Jogi szempontból a jelenlegi keretek között a nemzetközi együttműködés eredményessége szempontjából elengedhetetlen az uniós normák feltétel nélküli érvényesülése.⁹¹ Kérdésként fogalmazódik meg bennem, hogy a szupranacionális jelleg és az EU jogának elsődlegessége⁹² egy alkotmány esetében mennyiben szorítaná vissza a tagállamok alkotmányait, és a jelenlegi érzés, amely alapján a fiatalok másodlagos identitásuk forrásaként tekintenek az EU-ra, megerősödhetne-e annyira, hogy az a tagállami identitás érzésével egy szintre kerüljön? Ez egyértelműen negatívan befolyásolná

86 Neil FLIGSTEIN, Doug McADAM: The Field of Theory, *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, Volume 43, Issue 3, <https://doi.org/10.1177/0094306114531283a> (letöltve: 2022. 08. 22).

87 A Bíróság április 23-i ítélete: 1986. Parti écologiste „Les Verts” kontra Európai Parlament. Megsemmisítés iránti kereset – Az európai parlamenti választás tájékoztató kampánya. 294/83. sz. ügy, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61983CJ0294> (letöltve: 2022. 08. 22).

88 Treaty establishing a Constitution for Europe, https://www.europarl.europa.eu/Europe2004/index_en.htm; Szerződés európai alkotmány létrehozásáról, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC> (letöltve: 2022. 08. 22).

89 ARATÓ, LUX, 4. lj, 177–200.

90 DENYS SIMON: *Les fondements de l'autonomie du droit communautaire in acte du colloque Droit international et droit communautaire, perspectives actuelles* (Bordeaux–Párizs: A Pedone 2000) 209–249.

91 KRUSZLICZ, 58. lj, 52–53.

92 Amelyeket leszögezett a Costa v. ENEL (Judgment of the Court of 15 July 1964. Flaminio Costa v E.N.E.L. Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano – Italy. Case 6–64.) vagy az Internationale Handelsgesellschaft (A Bíróság 1970. december 17-i ítélete. Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. Előzetes döntéshozatal iránti kérelem: Verwaltungsgericht Frankfurt am Main – Németország. 11–70. sz. ügy) ügyekben az Európai Unió Bírósága.

a hivatkozott EUSZ 4. cikkének (2) bekezdését is,⁹³ hiszen a tagállamok identitása másodlagossá válhatna egy föderatív Európával szemben.

Elkülönül egymástól az identitás külső és belső oldala, az EUSZ vonatkozó rendelkezését helytállóbb pedig az alkotmányos identitás külső oldalaként felfogni.⁹⁴ A tagállamok nemzeti identitásának védelme már a Maastrichti Szerződéssel megjelent, a tagállamok Szerződések előtti egyenlősége és az alapvető állami funkciók tiszteletben tartása pedig a Lisszaboni Szerződés sajátosságai.⁹⁵ Ezen felül az eredeti elképzelés szerint több mindennek kellett volna bekerülnie a Szerződésbe, azonban a javaslatból kevesebb példa került felsorolásra a tényleges rendelkezésben.⁹⁶

Kritikák az EU alkotmányos identitása ellen

Az alkotmányos identitás koncepciójának kritikája, hogy az euroszeptikus politikai törekvések⁹⁷ az integrációs folyamattal szemben kívánják alkalmazni. Az alapvető állami funkciók kérdésének értelmezése a szuverenitás kérdése felé tereli a diskurzust azzal, hogy az állam egy alapvető ismérvét, a szuverenitást vonja a védelem alá.⁹⁸ A jelenlegi keretek között elengedhetetlen kijelenteni, hogy a csatlakozás az Európai Unióhoz nem jelent sem asszimilációt, sem pedig azt a kötelezettséget nem rója a tagállamokra, hogy az uniós intézmények esetleges *ultra vires* aktusait elfogadják vagy végrehajtsák.⁹⁹ Azonban magukra kötelezőnek fogadják el az Alapító Szerződéseket, valamint azt, hogy az Európai Unió Bíróságának jogértelmezése *erga omnes* hatállyal bír a Szerződések hatókörén belül.¹⁰⁰

Az alkotmányos identitás egy folyamatosan fejlődő koncepció, amely a nemzet összetartozásának magjából nő ki magát, és manifesztálódásának

93 Ennek értelmezése kapcsán tudományos álláspontokat lásd CHRONOWSKI, VINCZE, 37. lj. 118–119.; SZABÓ Patrik: A felszín alatt. Adalékok az alkotmányos identitás elméleti és dogmatikai problémáihoz, *Közjogi Szemle*, 2019/3. 43.

94 TRIBL, 62. lj. 104.

95 A kifejezés eredetéről lásd ANGYAL, 3. lj. 175–190.

96 Hermann-Josef BLANKE, Stelio MANGIAMELI (eds.): *The Treaty on European Union (TEU) A Commentary* (Heidelberg – New York – Dordrecht – London: Springer 2013) 195.

97 DÚRÓ József: *Ellenzők, kritikusok, kételkedők – A pártalapú euroszepticismus arcai* (Budapest: Századvég Kiadó 2017).

98 Vö.: BLUTMAN László: „Szuverenitás, szupranacionalitás, szubszidiaritás” in: FEJES Zsuzsa, SZALAI Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok* (Szeged: Iurisperitus Kiadó 2019) 79–90.; BIHARI Mihály, POKOL Béla: *Politológia – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2013).

99 SÜLYOK, TRIBL, 43. lj. 7–30.

100 VINCZE Attila, CHRONOWSKI Nóra: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban* (Budapest: HVG Orac 2018, harmadik, átdolgozott, bővített kiadás) 493–515.

folyamán terebélyesedik. Organikus jellege azonban nem jelenthet korlátok nélküli változékonyságot.¹⁰¹

Az alkotmányos identitás tehát egyfajta védelmi funkciót tölt be a tagállamok szempontjából az Unió primátusával szemben. Például a Runevič-Vardyn- (Litvánia) ügyben¹⁰² az Európai Unió Bírósága az állam hivatalos nyelvének védelmével kapcsolatosan hivatkozott a tagállami nemzeti identitásra.¹⁰³ Ennek része az is, hogy egyre több nemzeti alkotmánybíróság igyekszik megjeleníteni az alkotmányban foglalt alkotmányos identitást.¹⁰⁴ Magyarország tekintetében három határozott identitásképző és nemzeti kohéziót erősítő irány található az Alaptörvényben:¹⁰⁵ a keresztény értékek, a nemzet mint közjogi fogalom, valamint a történelmi tradíciók.¹⁰⁶

Az Európai Unió szemszögéből nézve a kérdés az, hogy annak szempontjából szükség van-e védelemre a külső hatásokkal szemben. Lehetséges-e, hogy az EU-t olyan támadások ériék, amelyek következtében annak esetleges alkotmányos identitása tudná biztosítani fennmaradását? Ezekre a kérdésekre jelenleg még nincsen válasz, azonban – mint azt már rögzítettem – az Európa jövőjéről folyó párbeszéd kapcsán összehívott Konventre tekintettel lehetséges, hogy ez a téma hamarosan igen aktuális lesz.

Az Európai Unió Bíróságának esetjoga

Az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) esetjogát sok esetben vizsgálták már az alkotmányos identitással kapcsolatos döntései szempontjából. Legtöbbször előzetes döntéshozatali eljárás során hivatkoznak tagállami identitásra.¹⁰⁷ A Magyarország kontra Szlovákia ügy¹⁰⁸ például egy hazánkat is érintő kötelezettségszegési eljárás alapján, amely során összekapcsolódott a tagállami identitás az államiság és a szuverenitás megóvásával.¹⁰⁹ Az Európai Bíróság több esetben is elfogadta a tagállami identitásra történő hivatkozást: Litvánia esetében a hivatalos, nemzeti nyelv

101 Gary Jeffrey JACOBSON: Az alkotmányos identitás változásai, *Fundamentum*, 2013/1. 7.

102 C-391/09. sz. ügy.

103 „Az EUSz. 4.cikk (2) bekezdésének megfelelően az Unió tiszteletben tartja a tagállamai nemzeti identitását, amelynek részét képezi az állam hivatalos, nemzeti nyelvének védelme is.” (C-391/09, 86–87. pontok)

104 CHRONOWSKI, 43. lj. 74–79.

105 TRÓCSÁNYI, 70. lj. 75.

106 TRÓCSÁNYI, 64. lj. 322.

107 VARGA Zs. András: Constitutional identity as interpreted by the Council of Europe and the European Union. Conflict of Laws – Conflict of Courts?, *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2016, 385–405.

108 C-364/10. számú ügy, Magyarország kontra Szlovákia, 2012. október 16-i ítélet.

109 LÁNCOS Petra Lea: Szuverenitás és szupremácia: A tagállami integrációs klauzulákban tükrözött szuverenitáskonceptiók és alkotmányjogi jelentőségük, *Pázmány Law Working Papers*, 2011/17.

védelme,¹¹⁰ míg Ausztria esetében a nemesség eltörlése¹¹¹ tekintetében hi-
vatkoztak rá.¹¹²

Az uniós jog elsődlegességének, illetve a már ismertetett szuverenitás
védelmét szolgáló tagállami fellépéseknek példája a C-105/14. sz. ügy, amely
azon alapul, hogy Ivo Taricco és társai héabűncselekményt¹¹³ hajtottak vég-
re. A fő kérdés arra irányul, hogy megkívánja-e az uniós jog, hogy a tagál-
lamok bíróságai eltekintsenek bizonyos, a bűncselekmények büntethetősé-
gének elévülésére vonatkozó nemzeti jogi rendelkezések alkalmazásától az
adóbüncselekmények hatékony szankcionálásának biztosítása érdekében.
Az EUB ennek tekintetében arra a következtetésre jutott, hogy „amennyiben
a kérdést előterjesztő bíróság a nemzeti jog értelmezése útján nem jut az
uniós joggal összhangban álló eredményre, úgy köteles biztosítani az uniós
jog teljes érvényesülését”.¹¹⁴ Az olasz alkotmánybíróság az alkotmányos iden-
titás kifejezést először a 24/2017. sz. döntésében használta,¹¹⁵ amikor előze-
tes döntéshozatali eljárásban arra kérte az EUB-t, hogy tisztázza: a Taricco I
döntés értelmében figyelmen kívül kell-e hagynia a nemzeti bíróságnak a
nemzeti elévülési szabályokat az uniós jog alkalmazása érdekében akkor is,
ha az az alkotmány egyik alapvető elvét, nevezetesen a büntető jogalkotás
törvényességét sértené. A 2017-es döntésben a testület kifejtette, hogy bár
a tagállamokban a törvényesség elve eltérő értelmezést nyerhet, szükségs-
ségében mégis egyetértés van. A törvényesség elve és a hatalmi ágak szét-
választásának elve alapkövetelmény a kontinentális jogrendszerű tagállá-
mokban, mindezek a közös alkotmányi hagyományok részét képezik.¹¹⁶
A Taricco II döntésben¹¹⁷ az Európai Unió Bírósága nem használta az alkot-
mányos identitás kifejezést, de elismerte, hogy az előreláthatóság, a preci-
zítás és a visszamenőlegesség tilalma az olasz jogrendben az elévülési sza-
bályokra is irányadó. Ebben a kontextusban pedig kimondta, hogy az
uniós jog nem alkalmazásának követelményét figyelmen kívül kell hagyni,
ha az a törvényesség követelményét sértené.¹¹⁸

110 C-391/09. számú ügy, Runevič–Vardyn, 2011. május 12-i ítélet.

111 C-208/09. számú ügy, Sayn-Wittgenstein, 2010. december 22-i ítélet.

112 GYENEY Laura: Sensitive Issues before the European Court of Justice – The Right of Residence of Third Country Spouses Who Became Victims of Domestic Violence, as Well as Same-Sex Spouses in the Scope of Application of the Free Movement Directive, *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2017, 246–247.; GYENEY Laura: Azonos neműek házassága és a szabad mozgás joga az Európai Bíróság esetjogában, *Létünk*, 2019/3. 48–49.

113 Az Åkerberg Fransson-ítélet (C-617/10, EU:C:2013:105, 27. és 28. pont) alapján az EUB hatáskörébe tartoznak az ilyen jellegű bűncselekmények.

114 C-105/14. sz. ügy, 111.

115 24/2017. sz. döntés, 7. pont.

116 24/2017. sz. döntés 9. pont.

117 C-42/17. sz. ügy.

118 Taricco II. 3. pont [4], [5].

Több ponton említettem a Német Szövetségi Alkotmánybíróságot¹¹⁹ mint a témával sokat foglalkozó tagállami szervezetet, és hogy a nagy hatású PSPP-ítélet számos tagállami alkotmánybíróság gyakorlatában fordulatot hozott. Önazonosság-értelmezésük hosszú múltra tekint vissza, hiszen a Solange I ítéletében¹²⁰ a német alkotmánybíróság nyíltan szemfordult az Európai Bírósággal, amikor kimondta, hogy saját eljárása szempontjából „a közösségi rendeletek törvénynek minősülnek, így közvetlen alkotmányossági felülvizsgálat tárgyát képezhetik, és a BVerfG a közösségi rendeletek német alaptörvénynek való megfelelését alapjogi szempontból vizsgálhatja, illetve amennyiben ütközés áll fenn a közösségi jog és valamely alapjogot garantáló alkotmányos rendelkezés között, a német alkotmányos rendelkezés érvényesül mindaddig, amíg a közösségi intézmények megfelelő eljárásban az ütközést meg nem szüntetik”.¹²¹ Az 1986-os¹²² Solange II ítéletében¹²³ a BVerfG elismerte, hogy a Közösségek elkötelezték magukat egy erősebb jogvédelem irányába, és megállapította, hogy „a BVerfG a jövőben nem gyakorolhatja azon hatáskörét, amely során dönt a másodlagos közösségi jogalkotás alkalmazhatóságáról [...], és nem vizsgálja felül ezt a jogalkotást a GG-ben foglalt alapjogi mérce szerint”.¹²⁴ Az uniós jog és a nemzeti jog közötti határvonalra *ultra vires* kontrollt végez¹²⁵ ez az ítélet, csakúgy, mint¹²⁶ a nemrégiben hírhedté vált PSPP-döntés.¹²⁷

119 Gyakorlatáról bővebben lásd FAZEKAS Flóra: A Német Szövetségi Alkotmánybíróság ítélete a Lisszaboni Szerződés alkotmányosságáról, *Európai Jog*, 2010/1. 13–21.; SZEGEDI László: A falon innen és a falon túl – Hatáskör-átruházási dilemmák a Német Szövetségi Alkotmánybíróság bankuniót értékelő döntésében, *Jogtudományi Közlöny*, 2020/2. 96–100.

120 BVerfGE 37, 271 2 BvL 52/71 (1971).

121 ORBÁN Endre: Quo vadis, „alkotmányos identitás”?, *Közjogi Szemle*, 2018/3.

122 Az alapjogvédelmi vonatkozásokról lásd MARINKÁS György: Az emberi jogok védelmének fejlődése az Európai Unióban: az Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez, valamint a joggyakorlat fejlesztése a bíróságok részéről, *Miskolci Jogi Szemle*, 2013/1. 97–121.

123 BVerfGE 73, 339, 2 BvR 197/83 (1983).

124 A GG alapjogi garanciáinak megfelelő, közösségi szintű alapjogvédelem.

125 Oliver Garner: The Borders of European Integration on Trial in the Member States: Dansk Industri, Miller, and Taricco, *European Journal of Legal Studies* 2017/9. 2. 1–12. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/46065/EJLS_2017_EditGarner237UK.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltve: 2022. 09. 21.).

126 Hasonló esetek: Oliver Garner a Dansk Industri (Dánia) Case no.15/2014 Dansk Industri (DI) acting for Ajos A/S vs. The estate left by A. és a Miller (Egyesült Királyság) R (on the application of Miller and another) v. Secretary of State for Exiting the European Union [2017] UKSC 5.

127 A döntést követően alkotmányjogászok egy csoportja közös nyilatkozatot tett közzé, miszerint megengedhetetlen, hogy egy nemzeti alkotmánybíróság kinyilvánítsa egy az EUB által hozott döntésről annak alkalmazhatatlanságát: <https://verfassungsblog.de/national-courts-cannot-override-cjeu-judgments/> (letöltve: 2022. 09. 21.).

A PSPP-döntés¹²⁸ során a BverfG úgy ítélte meg, hogy az Európai Központi Bank (a továbbiakban: EKB) és az Európai Unió Bírósága egyes cselekvései és döntései „nyilvánvalóan túlmentek” a számukra rögzített hatáskörökön, ezért a kötvényvásárlási programmal kapcsolatos EKB-intézkedést szabálytalannak, az EUB jogértelmezését pedig elfogadhatatlannak minősítette. Az integrációért viselt alkotmányos felelősségnek (Integrationsverantwortung) fogalmával ellentétben ez esetben a Német Szövetségi Alkotmánybíróság az uniós jog elsődlegességével szemben a nemzeti érdekeket és jogforrásokat helyezte előtérbe.

ÖSSZEGZÉS

Kutatásaim összegzéseként meg kell állapítanom, hogy a nemzeti identitás és alkotmányos identitás nemcsak Magyarország, de Európa egyik legjelentősebb kérdése. A tendenciák azt mutatják, hogy a jövő egyik legfontosabb diskurzusa is e körül a téma körül fog zajlani, különösen a Konvent kapcsán. A tagállami identitást vizsgálataim, valamint a tagállamok alkotmánybíróságainak gyakorlata alapján az alkotmánynak azok a rendelkezései adják, amelyek olyan sajátosságokat mutatnak fel a globális alkotmányosság korszakában, amelyek alapján saját önazonosság feltételezhető, és amelynek jogi következménye lehet.¹²⁹

Mivel az alkotmányos identitásra való hivatkozás a tagállamok alkotmánybíróságai gyakorlatának tendenciái alapján egyre gyakoribb jelenség lesz, javaslom, hogy készüljön kimutatás ezen szervek részéről a legfőbb problémákról és az alkotmányos identitás értelmezéséről az integráció jelenlegi formáját tekintve. Amennyiben az Európai Unió hivatalos jelmondata értelmében az EU egyfajta „egység a sokféleségben”, minden tagállam alkotmánybíróságától célszerű lenne összegyűjteni az alkotmányos identitásra vonatkozó gyakorlatukat, elképzelésüket. Ez alapján egy összetettebb képet kaphatnánk arról, hogy melyik tagállam hol húzza meg a határt identitásának védelme kapcsán. Ezenfelül egy ilyen kimutatás elősegítené az alkotmányos identitásról mint jogi fogalomról való gondolkodásunk fejlődését, lehetővé téve a fogalmak pontosabb meghatározását. Végző soron segítené gazdagítani az európai integráció folyamatát, elkerülve a félreértéseket, és érvényesítve azokat az identitástörekvéseket, amelyek hazánkban immáron 800 éve a magyarság elemi részét képezik.

128 BvR 859/15, 1–237.

129 DRINÓCZI, 54. lj. 1.

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom

- ANGYAL Zoltán: „Az Európai Alkotmány szerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója” in: *Sectio Juridica et Politica, Tomus XXV/1*, Miskolc, 2007, 175–190.
- ARATÓ Krisztina, LUX Ágnes: „Az Európai Unió alkotmányozási kísérlete” in: JAKAB András, KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol* (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó 2012) 177–200.
- Loïc AZOULAI (ed.): *The Question of Competence in the European Union* (Oxford: 2014) <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198705222.001.0001>
- BACK András (szerk.): *Közigazgatási szakvizsga: Kül- és biztonságpolitikai ágazat* (Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet 2002)
- BALOGH-BÉKÉSI Nóra: *Az Európai Unióban való tagságunk alkotmányossági összefüggései az esetjog tükrében* (Budapest: Pázmány Press, 2015) 131.
- BALOGH Elemér: „Az Aranybulla helye a magyar alkotmánytörténetben” in: Lajos BESENYEI, Géza ÉRSZEGI, Maurizio Pedrazza GORLERO (eds.): *De Bulla Aurea Andreae II. Regis Hungariae MCCXXII* (Verona: Edizioni Valdonega 1999) 63.
- Carlos BERNAL: Unconstitutional Constitutional Amendments in the Case Study of Colombia: An Analysis of the Justification and Meaning of the Constitutional Replacement Doctrine, *ICON* 2013/2. 348.
- BIHARI Mihály, POKOL Béla: *Politológia – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2013)
- Hermann-Josef BLANKE, Stelio MANGIAMELI (eds.): *The Treaty on European Union (TEU) A Commentary* (Heidelberg – New York – Dordrecht – London: Springer 2013) 195.
- BLUTMAN László: „Szuverenitás, szupranacionalitás, szubszidiaritás” in: FEJES Zsuzsa, SZALAI Anikó (szerk.): *Államközi kapcsolatok* (Szeged: Iurisperitus Kiadó 2019) 79–90.
- BODÓ Barna: *Az identitás egyetemessége* (Kolozsvár: Polis Könyvkiadó 2004) 15.
- John BOUVIER: *A Law Dictionary Adapted to the Constitution and Laws of the United States of America, and of the Several States of the American Union; with References to the Civil and Other Systems of Foreign Law* (Childs & Peterson 1856)
- Christian CALLIESS, Gerhard Van der SCHYFF (eds.): *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism* (Cambridge: Cambridge University Press 2020)

- CHRONOWSKI Nóra: Fordulópont az európai bírói párbeszédben: a Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntése, *Közjogi Szemle* 2020/2. 13. 74–79.
- CHRONOWSKI Nóra, PETRÉTEI József: „Szuverenitás” in: JAKAB András, KÖNCZÖL Miklós, MENYHÁRD Attila, SÜLYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Budapest, Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András, 2020)
- CHRONOWSKI Nóra, VINCZE Attila: „Alapjogvédelem, szuverenitás, alkotmányos önazonosság: az uniós jog érvényesülésének új határai” in: CHRONOWSKI Nóra (szerk.): *Szuverenitás és államiság az Európai Unióban* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2017) 118–119.
- CSEKEY István: „A magyar nemzetfogalom” in: *Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae : sectio iuridico-politica*, 1938, 107–191.
- CSINK Lóránt: „Az Alaptörvény identitása – honnan hová?” in: TÓTH Judit (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára* (Szeged: Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica Et Politica 2015) 137.
- CSINK Lóránt, SCHANDA Balázs, VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei* (Budapest: Pázmány Press 2020) 176–179.
- DRINÓCZI Tímea: „A tagállami identitás védelme” in: JAKAB András és FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (EU-jog rovat, rovatszerkesztő: Varju Márton, Horváthy Balázs) [7]. <http://ijoten.hu/szocikk/a-tagallami-identitas-vedelm>
- DRINÓCZI Tímea, MOHAY Ágoston: „The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review” in: Dunja DUIĆ, Tunjica PETRAŠEVIĆ (eds.): *Procedural Aspects of EU Law: Jean Monnet International Scientific Conference* (Osijek: Josip Juraj Strossmayer University of Osijek 2017) 192–209.
- DÚRÓ József: *Ellenzők, kritikusok, kétkedők – A pártalapú euroszepticismus arcai* (Budapest: Századvég Kiadó 2017)
- FÁBIÁN Attila: *Az integráció elmélete* (Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011)
- FAZEKAS Flóra: A Német Szövetségi Alkotmánybíróság ítélete a Lisszaboni Szerződés alkotmányosságáról, *Európai Jog* 2010/1. 13–21.
- FEST Sándor: Magna Carta – Aranybulla, Különlenyomat a Budapesti Szemle 1934. szept.–okt. füzetéből, *Budapesti Szemle*, 1934/234. 1–41.
- Neil FLIGSTEIN, Doug MCADAM: The Field of Theory, *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, Volume 43, Issue 3, <https://doi.org/10.1177/0094306114531283a>
- GÖNCZ B.: Európai identitás?! *Pro Minoritate*, 2011/22. 1. 79–95. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1301-05-Goncz.pdf>

- GYENEY Laura: Sensitive Issues before the European Court of Justice – The Right of Residence of Third Country Spouses Who Became Victims of Domestic Violence, as Well as Same-Sex Spouses in the Scope of Application of the Free Movement Directive, *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2017, 246–247.
- GYENEY Laura: Azonos neműek házassága és a szabad mozgás joga az Európai Bíróság esetjogában, *Létünk*, 2019/3. 48–49.
- Jürgen HABERMAS: „Képesek-e a komplex társadalmak ésszerű identitás kialakítására?” in: FELKAI Gábor (szerk.): *Jürgen Habermas – Válogatott tanulmányok* (Budapest: Atlantisz Kiadó 1994; ford.: Felkai Gábor) 145–154.
- HALMAI Péter: *Európai gazdasági integráció* (Budapest: Dialóg Campus 2020)
- Albert Sydney HORNBY, Margaret DEUTER, Jennifer BRADBERRY, Joanna TURNBULL: *Oxford advanced learner’s dictionary of current English* (Oxford: Oxford University Press 2015) 1402.
- Gary Jeffrey JACOBSON: Az alkotmányos identitás változásai, *Fundamentum*, 2013/1. 7.
- KISS Barnabás: A nemzetközi jog hatása a szuverenitás „klasszikus” közjogi elméletére Szabó József munkássága tükrében in: *Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica*, 2014/77. 313–322.
- KISS Jenő: Identitás és anyanyelv a magyarság történetében, *Magyar Tudomány*, 2017/7. 805–809.
- KRUZSLICZ Péter: *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai: a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra*, doktori (PhD-)értekezés (Szeged: 2019) 111–117.
- Daniel KRYSZYNA, W. Cole DURHAM: A vallási azonosságtudat, mint a nemzeti identitás összetevője, *Fundamentum*, 1997/2. 5–21.
- KUKORELLI István: Az Alaptörvény és az Európai Unió, *Pro Publico Bono*, 2013/1. 4–11.
- KÜRTI László: Határkutatás – a regionális tudományok új ága, *Magyar Tudomány*, 2006/1. 29–37.
- LÁNCOS Petra Lea: Szuverenitás és szupremácia: A tagállami integrációs klauzulákban tükrözött szuverenitáskonceptiók és alkotmányjogi jelentőségük, *Pázmány Law Working Papers*, 2011/17.
- LÁSZLÓ János: Történelem, elbeszélés, identitás, *Magyar Tudomány*, 2003/1. 48–57.
- MARINKÁS György: Az emberi jogok védelmének fejlődése az Európai Unióban: az Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez,

- valamint a joggyakorlat fejlesztése a bíróságok részéről, *Miskolci Jogi Szemle* 2013/1. 97–121.
- Sergiu MISCOIU: *Au pouvoir par le peuple: le populisme saisi par la théorie du discours* (Párizs: L'Harmattan 2012) 23.
- MOLNÁR Alíz: Az európai és a nemzeti identitás formálódó szerepe, *Prosperitas*, 2018/5. 1. 114–124.
- Christoph MÖLLERS: „Pouvoir Constituant – Constitution – Constitutionalisation” in: Armin von BODGANDY, Jürgen BAST (eds.): *Principles of European Constitutional Law* (Oxford–München: Hart–Beck 2009) 169–204, 186–187.
- ORBÁN Endre: Quo vadis, „alkotmányos identitás”? *Közjogi Szemle* 2018/3.
- ORBÁN Endre, SZABÓ Patrik: A „visszafoglalás elve”. Az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozata az uniós jog hazai érvényesüléséről, *Közjogi Szemle*, 2022/2. 103–111.
- PATAKI Ferenc: „Identitás – személyiség – társadalom” in: LENGYEL Zsuzsanna (szerk.): *Szociálpszichológia* (Budapest: Osiris Kiadó 1997) 326.
- PINTÉR Tibor: Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések, *Polgári Szemle*, 2017/13. 341–364., doi: 10.24307/psz.2017.1225
- PUSZTAI Ferenc (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár* (Budapest: Akadémiai Kiadó 2014, 553.)
- Michel ROSENFELD: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community* (London–New York: Taylor and Francis Group 2010) 163–169.
- Charles de SAINT-PIERRE: „Projet pour perfectionner l'éducation” in: *Journal littéraire*, 1729/14. 170.
- Carl SCHMITT: *Constitutional Theory* (Durham–London: Duke University Press, 2008) 150–155.
- Denys SIMON: *Les fondements de l'autonomie du droit communautaire in acte du colloque Droit international et droit communautaire, perspectives actuelles* (Bordeaux: A Pedone, 2000) 209–249.
- SULYOK Márton: Értelmelem és érzelem vagy büszkeség és balítélet? Alkotmánybíráskodás és alkotmányos identitás, *Fontes Iuris*, 2015/1. 27–39.
- SULYOK Márton: „Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíráskodás gyakorlatában” in: JAKÓ Mira Anna (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában* (Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete 2014) 44–62.
- SULYOK Márton, KISS Lilla Nóra: In Unchartered Waters? The Place and Position of EU Law and the Charter of Fundamental Rights in the Jurisp-

- rudence of the Constitutional Court of Hungary, *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2018, 395–417.
- SULYOK Márton, TRIBL Norbert: „A gazda bekeríti házát”? A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntésének jelentősége és az európai integrációért viselt alkotmányos felelősség realitása, *Európai Tükör*, 2020/23. 2. 7–30. doi: 10.32559/et.2020.2.1
- STUMPF István: Identitás-forradalom, nemzeti, alkotmányos és európai identitás, *Jog, állam, politika: Jog- és Politikatudományi Folyóirat*, 2022/14. 1. különszám, 5–20.
- SZABÓ Marcel: Minek nevezzek? A nemzetközi szerződéses eredetű uniós jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Közjogi Szemle*, 2020/3. 19–28.
- SZABÓ Patrik: A felszín alatt. Adalékok az alkotmányos identitás elméleti és dogmatikai problémáihoz, *Közjogi Szemle*, 2019/3. 43.
- SZAKÁLY Zsuzsa: A történeti alkotmány és az alkotmányos identitás az Alaptörvény tükrében. *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás*, 2015/2. 24–38.
- SZEGEDI László: A falon innen és a falon túl – Hatáskör-átruházási dilemmák a Német Szövetségi Alkotmánybíróság bankuniót értékelő döntésében, *Jogtudományi Közöny*, 2020/2. 96–100.
- TRIBL Norbert: *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben*, doktori (PhD-)értekezés (Szeged: Szegedi Tudományegyetem 2020) 32–33.
- TRÓCSÁNYI László: „Alkotmányos identitás és európai integráció” in: JAKAB Éva (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára* (Szeged: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, 2014)
- TRÓCSÁNYI László: *Az alkotmányozás dilemmái – Alkotmányos identitás és európai integráció* (Budapest: HVG Orac 2014) 73.
- VARGA Zs. András: Constitutional identity as interpreted by the Council of Europe and the European Union. Conflict of Laws – Conflict of Courts?, *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*, 2016, 385–405.
- VINCZE Attila, CHRONOWSKI Nóra: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban* (Budapest: HVG Orac 2018) 493–515.
- VÖRÖS Imre: *A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 2020) 41.
- ZSOLDOS Attila: *A 800 éves Aranybulla* (Budapest: Országház Könyvkiadó 2022) 292.

Internetes források

A Federal Alliance of European Federalists: A Comprehensive Federal Constitution for Europe, FAEF, The Hague, April 2022., https://www.faeef.eu/en_gb/federal-constitution/

https://www.constituteproject.org/constitution/Ireland_2019?lang=en

<https://verfassungsblog.de/national-courts-cannot-override-cjeu-judgments/>

https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003?lang=en

https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en

Sulyok Tamás beszéde az Aranybulla alkotmányvédő szerepéről, 2022.10.05.

<https://alkotmanybirosag.hu/kozlemeny/sulyok-tamas-beszede-az-aranybulla-alkotmanyvedo-szereperol>

Conference on the Future of Europe, Report on the final outcome, May 2022: <https://futureu.europa.eu/en/pages/reporting?locale=en>

Parliament activates process to change EU Treaties, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220603IPR32122/parliament-activates-process-to-change-eu-treaties>

A Bizottság közzétette az Európa jövőjéről szóló konferencia nyomán született javaslatok első elemzését, https://ec.europa.eu/commission/press-corner/detail/hu/IP_22_3750

Jean Monnet, az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu

Winston Churchill: az „Európai Egyesült Államok” szorgalmazója, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_hu

Szerződés európai alkotmány létrehozásáról, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC>

Jogforrások

Az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSZ)

Magyarország Alaptörvénye

2007. évi CLXVIII. törvény

1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról

1949. évi XX. törvény – A Magyar Köztársaság Alkotmánya

Alkotmánybírósági határozatok

1053/E/2005. AB-határozat

143/2010. (VII. 14.) AB-határozat

22/2016. (XII. 5.) AB-határozat

2/2019. (III. 5.) AB-határozat
32/2021. (XII. 20.) AB-határozat

EUB-ítéletek

C-617/10. sz. ügy (Åkerberg Fransson-ítélet)
C-808/18. sz. ügy: Bizottság v. Magyarország
C-391/09. számú ügy, Runevič-Vardyn
C-208/09. számú ügy, Sayn-Wittgenstein, 2010. december 22-i ítélet
C-364/10. számú ügy, Magyarország kontra Szlovákia, 2012. október 16-i ítélet
294/83. sz. ügy 1986. Parti écologiste „Les Verts” kontra Európai Parlament.
Megsemmisítés iránti kereset – Az európai parlamenti választás tájékoztató kampánya, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A61983CJ0294>
Costa v. ENEL (Judgment of the Court of 15 July 1964. Flaminio Costa v E.N.E.L. Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano – Italy. Case 6–64.)
Internationale Handelsgesellschaft (A Bíróság 1970. december 17-i ítélete.
Internationale Handelsgesellschaft mbH kontra Einfuhr- und Vorratstelle für Getreide und Futtermittel)
C-105/14. sz. ügy, 111.
C-42/17. sz. ügy
Oliver Garner a Dansk Industri (Dánia) Case no.15/2014 Dansk Industri (DI) acting for Ajos A/S vs. The estate left by A.
Miller (Egyesült Királyság) R (on the application of Miller and another) v. Secretary of State for Exiting the European Union [2017] UKSC 5.

Más tagállamok alkotmánybírósági határozatai

BVerfGE, 30 June 2009, 2 BvE 2, 5/08, 2 BvR 1010, 1022, 1259/08, 182/09
BVerfGE, 2 BvR 2735/14.
BVerfGE 146, 216.
BVerfGE 37, 271 2 BvL 52/71 (1971)
BVerfGE 73, 339, 2 BvR 197/83 (1983)
Lengyelország Alkotmánybíróságának K 3/21. sz. határozata
BvR 859/15, 1–237.